

בגדר חובת הציבור לדאוג להם לרב פוסק הלכה

הרב מתנאל חיון

- א. מבוא: חשיבות לימוד ההלכה בכלל
- ב. חובתו של תלמיד חכם ללמד ולהורות הלכה וחשיבותה
- ג. בגדר חובת הציבור למנות להם רב
- ד. חיוב הציבור לשלם עבור רב מורה הוראה
- ה. סיכום

במאמר זה ברצוני לבחון ולחקור אם יש חובה על ציבור/קהילה למנות עליהם רב, ובכלל זה – האם החובה היא למנות רב שתחום עיסוקו הוא דווקא פסיקת הלכה, או שמא אפשר, או עדיף, למנות רב שתחום עיסוקו הוא דרשנות, לימוד גמרא, אמונה, מחשבת ישראל וכד'.

במאמר אעסוק גם בשאלה אם הציבור מחויב לשלם לרב, או שמא עליו לשאוף למצוא רב העוסק בתפקיד בהתנדבות.

א. מבוא: חשיבות לימוד ההלכה בכלל

בדבר חשיבות לימוד ההלכה והוראתה אין צורך להכביר מילים, מפני שהדברים עתיקים וידועים בדברי חז"ל בתלמוד הבבלי, ירושלמי ומדרשים נוספים.

יחד עם זאת, אביא בדלותי כמה מן הדברים המפורסמים על מנת שיהיו לנו לעיניים ויחדירו בנו שוב ושוב את החשיבות והחובה של לימוד ההלכה בכלל, וכן החובה המוטלת על תלמיד חכם לעסוק בהוראה.

אפתח במקור מראשיתה של המסכת הראשונה בש"ס:

אמר ליה רבא לרפרם בר פפא: לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא! אמר ליה, הכי אמר רב חסדא: מאי

דכתיב "אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" – **אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות**. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: **מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד**.

הוי אומר, פסגת רצון ה' מכל יהודי בגדרה של מצוות תלמוד תורה הוא לימוד ההלכה ובפרט "הצטיינות" בה. זאת בפרט לאחר החורבן, שאז חלק "העבודה" באחד משלושת הדברים שעליהם העולם עומד איננו.

יתר על כן, לשון הגמרא "אין לו להקב"ה בעולמו..." מורה שאין זו רק פסגת רצון ה', אלא לימוד זה תופס מקום מרכזי, אולי אפילו בלעדי, בין שאר תחומי לימוד התורה. אמנם עדיין יש להבין – מה היחס בין לימוד ההלכה לחורבן בית המקדש? הרי ברור שגם בזמן שבית המקדש היה קיים, היה לימוד ההלכה חשוב ועיקרי, שהרי יש לדעת מה לעשות. על שאלה זו עונה המהרש"א על אתר:

דבזמן שבית המקדש קיים היה שם **לשכת הגזית שמשם יוצאת הלכה** פסוקה ע"פ סנהדרין ועמהם ודאי השכינה שרויה, ועכשיו שחרב בית המקדש אותן ד' **אמות של הלכה שכל ת"ח קובע לו לגירסתו בתלמוד היא תחתיה להיות השכינה**.

כלומר, בעוד שבזמן שבית המקדש היה קיים הייתה ההלכה הפסוקה יוצאת ממקום אחד לכלל ישראל, והוא מקום לשכת הגזית, הרי שלאחר החורבן עיקר מקום השראת השכינה הוא במקום שבו לומד תלמיד חכם את תלמודו ומשם יוצאת פסיקת הלכה. הרי שלימוד ההלכה לעומקה משורשיה הרבים יש בו גם עיקר עשיית רצון ה' וגם השראת שכינה לאחר חורבן בית המקדש.

יתר על כן, להלכה ולמעשה כתב הש"ך בגדרי מצוות תלמוד תורה, שעיקר השקעת הזמן של יהודי בלימוד תורה צריך להיות בתחום ההלכה:

כתב הדרישה יש בעלי בתים נוהגים ללמוד בכל יום גפ"ת ולא שאר פוסקים ומביאים ראייה מהא דאמרינן סוף (נדרים) [נדה] תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא.

אבל ל"נ **שיש ללמוד ספרי הפוסקים** דיני התורה כמו הרי"ף ומרדכי והרא"ש ודומיהן דזהו שורש ועיקר לתורתנו ואינם יוצאים כלל בלימוד גמפ"ת דהא דתנא דבי אליהו כו' כבר כתב רש"י שם השונה הלכות פירוש הלכות פסוקות. ומ"ש ר"ת כאן ש"ס בבלי בלול כו' קאי אמש"כ לפני זה אלימוד

ט' שעות ביום דכיון שיש לו פנאי גדול ילמוד בש"ס אבל הנך בעלי בתים שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות לא ילמדו בש"ס לחוד כנ"ל ע"כ.

הש"ך כותב דברים יסודיים בגדר מצוות תלמוד תורה. גם אם אדם משקיע ולומד בעמקות גמרא, פירוש (רש"י) ותוספות, עדיין לא יצא ידי חובת מצוות תלמוד תורה כל עוד לא למד הלכה! כלומר, לא זו בלבד שיש חשיבות רבה בלימוד ההלכה, אלא למעשה מי שאינו לומד הלכה למעשה ומשקיע שעות רבות בתחומים תורניים אחרים, הרי שלא קיים כלל את המצווה השקולה כנגד כולם. הש"ך כותב הוראה מעשית לבעלי בתים שאין להם זמן רב להשקיע בלימוד תורה – השקיעו את עיקר זמנכם בלימוד הלכה למעשה מספרי הפוסקים, ואת שאר הזמן בלימודים אחרים.

למדנו מהקדמה זו שלימוד ההלכה איננו עוד תחום בלימוד התורה, אלא עיקר מצוות תלמוד תורה שכל יהודי חייב בה, וחיובה הוא אין-סופי ושייך בכל מצב שבו יהודי נמצא.

דברי הש"ך רמוזים הם בדברי הרמב"ם:

וחייב לשלש את זמן למידתו, שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבעל פה, ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך הוא עיקר המדות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפיה השמועה, וענין זה הוא הנקרא גמרא.

הרמב"ם מלמדנו שעיקר העיסוק בתלמוד איננו כדי לפלפל או להעשיר את הידע, אלא כדי "לידע את עיקר המידות והיאך יוציא האסור והמותר". זה עיקר העיקרים של מצוות תלמוד תורה.

ב. חובתו של תלמיד חכם ללמוד ולהורות הלכה וחשיבותה

לאור האמור לעיל שישנה חובה על כל יהודי לעסוק בהלכה, יש לברר עד כמה חובת לימוד ההלכה היא גם חובה (וגם זכות) ציבורית, כלומר של תלמידי החכמים להיות מורי ההוראה בישראל.

בגמרא נאמר:

דא"ר אבהו אמר רב הונא אמר רב, מאי דכתיב: "כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה"? כי רבים חללים הפילה – זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה, ועצומים כל הרוגיה – זה ת"ח שהגיע להוראה ואינו מורה.

תלמיד חכם שהוסמך להורות הלכה לעם ואינו עוסק בזה – יש עליו תביעה עצומה מן השמים ("עצומים כל הרוגיה!")". כלומר, הוא אינו רשאי לא להורות בשעה שהוא מוסמך לכך. גמרא זו איננה רק אמירה מוסרית, אלא גם נפסקה להלכה ברמב"ם ובשו"ע. יש על תלמיד חכם חובה ציבורית גדולה לעשות חסד רוחני עם הציבור ולהורות להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. יחד עם זאת, ראוי להדגיש את הדבר העולה מפשטות הגמרא והוא שחובת ההוראה איננה על כל תלמיד חכם, אלא דווקא על תלמיד חכם "שהגיע להוראה", כלומר שמוסמך לפסוק הלכה לרבים.

הרב משה פיינשטיין זצ"ל, בהקדמתו לשו"ת איגרות משה, כותב:

ומטעם זה כתב רעק"א, הובא בהקדמת בניו לספר התשובות שלו: ודי אשר הוצרכתי להשיב לשואלי מדאגה שבל אהיה בכלל כל מי שהגיע להוראה ואינו מורה.

כלומר, רבי עקיבא איגר זצ"ל, לרוב גדולתו בתורה ויכולת פסיקת ההלכה שלו, ראה חובה רבה להשיב לשאלות הלכתיות בגלל תוקף מאמר הגמרא הנ"ל.

בהמשך דבריו מעלה הרב פיינשטיין את השאלה אם חובה זו היא דווקא למורי ההוראה שהיו חכמים כמו חכמי הגמרא, או שמא כל חכם בדורו חייב בחובה זו. למסקנה הוא כותב:

אבל הוא מטעם שהנכון לע"ד בזה שהיו רשאים ומחוייבין חכמי דורות האחרונים להורות אף שלא היו נחשבין הגיע להוראה בדורות חכמי הגמ' שיש ודאי לחוש אולי לא כיוונו אמיתות הדין כפי שהוא האמת כלפי שמיא אבל האמת להוראה כבר נאמר לא בשמים היא אלא כפי שנראה להחכם אחרי שעיין כראוי לברר ההלכה בש"ס ובפוסקים כפי כחו בכובד ראש וביראה מהשי"ת ונראה לו שכן הוא פסק הדין הוא האמת להוראה ומחוייב להורות כן אף אם בעצם גליא כלפי שמיא שאינו כן הפירוש, ועל כזה נאמר שגם דבריו דברי אלקים חיים מאחר שלו נראה הפירוש כמו שפסק ולא היה סתירה לדבריו. ויקבל שכר על הוראתו אף שהאמת אינו כפירוש.

הרי שגם בדורנו חלה חובה זו, ולא רק בדורם של ראשונים כמלאכים.

ג. בגדר חובת הציבור למנות להם רב

בפרק זה ננסה לברר אם יש חובה על ציבור/קהילה למנות להם רב מורה הוראה, או שמא אין זו חובת הכלל (ציבור) אלא חובת היחיד לבקש את דבר ה' זו הלכה ממורה הוראה מסוים?

על חובתו של הציבור למנות מורה הוראה ניתן ללמוד מתשובת הרא"ש:

ששאלת: ציבור שיש להם ליתן לרב או לשליח ציבור איזה מהם קודם.

אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקי בהוראה ודינין – אין ספק תלמוד תורה קודם, ואם לאו – שליח צבור עדיף טפי להוציא הרבים ידי חובתן.

הרא"ש נשאל מה עדיף – רב מורה הוראה או ש"ץ לתפילה? הוא פוסק באופן חד-משמעי שיש להעדיף רב מורה הוראה, מצד חובת תלמוד תורה (שהיא כנגד כולם).

פסיקת הרא"ש נפסקה להלכה גם בשו"ע:

צבור שצריכין לשכור רב ושליח ציבור ואין בידם כדי שכר שניהם, אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקי בהוראה, הוא קודם. ואם לאו ש"צ קודם.

בביאור הלכה על אתר הרחיב את תוקף החובה למנות רב מורה הוראה:

ומזה ימלאו רתת ופחד איזה מהעיירות הנמצאים מחוץ למדינה שאין להם רב ומורה צדק בעירם ועון גדול הוא כמו שביארנו הגם שלוקחין להם שו"ב עכ"ז הלא צריכין לאיש מו"צ שיורה להם דיני שבת ויו"ט והלכות פסח החמורה ודיני טבילת מקוה וכל פרטי הלכות נדה ושאר דיני תורתנו הקדושה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם [אם לא שהשו"ב שלהם הוא למדן גדול ובקי בחדרי התורה ויש לו סמיכה על הוראות מהגדולים המפורסמים דמדינה] וכ"ש שיש ששוכרין להם ש"ץ מפורסם למנגן גדול בעד כמה מאות ר"כ לשנה שינגן להם בקול נעים ובשיעור כזה היו יכולין ליקח להם רב ומ"ץ וגם ש"ץ שיהיה יוכל לעבור לפני התיבה בשבת ויו"ט ור"ה ויוהכ"פ כאשר במדינתנו ובודאי היה מתקבל עבור זה תפלתם למרום משא"כ עתה שהתמנות הש"ץ הוא שלא לש"ש ע"ז נאמר נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה וסוף דבר הוא שעיי"ז הולכת העיר מדחי לדחי שאין להם מורה ומנהיג בדרכי ד' ובאים עיי"ז לידי חילול שבת ויו"ט ואכילת חשש חמץ ח"ו ומי יודע עוד כמה איסורים מחייבי כריתות ח"ו השם ישמרנו מאנשים כאלו.

אין צורך להרחיב בדבריו המפורשים של החפץ חיים, אך על כל פנים למדנו מכך על חשיבותו העליונה של רב מורה ההוראה, וכמו כן על חובתו של הציבור למנות להם רב מורה הוראה.

הרב עובדיה יוסף זצ"ל הביא ראייה שכך היה המנהג למנות חכמים להורות לא רק בדיני ממונות, שבהם צריך בתי דין, אלא גם בענייני איסור והיתר:

עמדתי ואתבונן במ"ש מרן החיד"א בברכי יוסף יו"ד (שיורי ברכה סי' רמב סק"ח), מפי השמועה, שבכמה מערי אשכנז נוהגים למנות מלבד הרב אב"ד ובית דינו שמייוחדים לדיני ממונות וגיטין, עוד ממנים חכמים להורות בדיני איסור והיתר בלבד וכו', והוא מנהג ותיקין, כי בית דין שמתמנה על חלק פרטי כל מעינותיו ומחשבותיו במקצוע ההוא, והוא בקי מאד בדינים ההם ובפרטיהם. וכן ייסד מהרימ"ט בקושטנדינא, שמלבד הבתי דין לדיני ממונות, ממנים חכמים לאיסור והיתר.

הרי שאין בכך רק חובה אלא כך נהגו גם הלכה למעשה בכמה קהילות. מעניין ביותר לראות שהרמב"ם מונה חובה זו בספרו משנה תורה לא רק מכוח החובה ללמד את העם הלכה פסוקה, אלא גם כדי להוכיחם ולהדריכם בדרך הישר. ואלה דבריו:

ומהן חמשה דברים הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהן, ואלו הן... **והשונא את התוכחות** שהרי לא הניח לו דרך תשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה שבזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה כמו שכתוב בתורה זכור ואל תשכח, ממרים הייתם, ולא נתן ה' לכם לב, עם נבל ולא חכם, וכן ישעיהו הוכיח את ישראל ואמר הוי גוי חוטא, ידע שור קונהו, מדעתי כי קשה אתה, וכן צוהו האל להוכיח לחטאים שנאמר קרא בגרון אל תחשוך, וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל עד שחזרו בתשובה, **לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה**, וזה ששונא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאתיו שהם בעיניו טובים.

תפקיד הרב מורה ההוראה הוא כמובן להורות ולהוכיח את העם על איסורים הלכתיים שהם עוברים.

ויש לשאול, מה הדין בבתי כנסת שיש בהם הרבה תלמידי חכמים, בוגרי ישיבות או אברכי כולל בהווה וכל כיוצא בזה – האם גם שם יש חובה למנות רב מורה הוראה או שמא כיוון שהם תלמידי חכמים מופלגים אין צורך בכך?

הרב מנשה קליין זצ"ל התייחס לנושא:

בדבר שאלתך בענין בתי כנסיות החרדים שאין לוקחים רבנים ובפרט השטיבלעך אם יפה הם עושים.

הנה זה כמה פעמים אשר דברתי מזה **כי הוא עוול גדול** מתרי טעמי: אחד שהוא עוולה לבעלי תורה ומלפנים זאת בישראל אשר כל תלמיד ותיק היתה שאיפתו להיות מורה הוראה בישראל ולבסוף יתקבל בתור רב או מורה צדק והיה זה נותן סיפוק להבחורים ללמוד במרץ רב וקנאת סופרים תרבה חכמה לא כן בעונ"ה בזמן הזה אשר ליראים אין צורך לרבנים ולבתי כנסיות המודרנים אינם רוצים לילך וממילא נמצאת התורה חוגרת שק בעונ"ה.

שנית שבכמה ישיבות עי"ז מסתכלים בשלילה בכלל על מורי הוראה ותלמידים אשר מתכוננים להיות מורי הוראה ולא זאת בלבד אלא שלפעמים גם מונעים אותם מללמוד ועובדא ידענא באחד מהמשגיחים בישיבה גדולה שאמר בשיחה מוסרית שאסור ללמוד שו"ע יו"ד בישיבה וכל מי שילמוד בלי רשות הרי הוא אוכל גזל בישיבה.

הרב קליין מצביע על בעיה חמורה הקיימת בחלק מהישיבות - עיסוק בפסיקת הלכה או לימודים להתמנות לרב מורה הוראה נחשבים כלא ראויים במסגרת לימודי ישיבה. משם מתחילה למעשה התופעה של אי-מינוי מורי הוראה במקומות כנ"ל.

רוב תשובתו מובאת משו"ת מהריט"ץ דלקמן, ובשולי דבריו הוא חותם שחובה זו חלה על כל ציבור:

אחר שראינו שאחר הפצרה שהפציר משה רבינו ע"ה שלא למות ולא הועיל ולא מצא התנצלות להנצל, אלא שאינו רוצה להפטר עד שיראה מי יעמוד על ישראל חכם ונבון, שאלמלא כן אי אפשר שימות ותהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. **אם כן מכאן נלמוד לכל עדה שבישראל, שחייבת למנות עליהם בשכר חכם זקן ירא שמים ומעיין ונבון ומוציא דבר מתוך דבר ללמדם ספר ובכך יהא יישובן נאה ומשובח ותשרה שכינה במעשה ידיהם ויבלו ימיהם בטוב ע"כ.**

ד. חיוב הציבור לשלם עבור רב מורה הוראה

האם הציבור מחויב לשלם עבור רב מורה הוראה או שזה רק בגדר מצווה? בין פוסקי ההלכה החשובים שעסקו בשאלה זו, היה המהריט"ץ. ואלה דבריו:

יקבלו קהל קדוש שיאו את תשובתם אשר שאלו, **אם כופין בני העיר זה את זה להביא להם חכם בשכר**, לפרוש להם על פי ה', ולהפריש אותם מאיסורא, ולהוכיחם במילי דשמיא. כי יש בני אדם מסרבים ולא מקבלים מרות, ואינן חפצים לתת מממונם נדבה לה' להביט עליהם חכם שוטר ומושל.

בשאלה הוא דן לא רק בחובה, אלא האם אפשר ממש לכפות על מצווה זו את בני העיר שאינם מעוניינים. בתשובתו הוא מביא את דברי המדרש המפורסמים על הפסוקים:

יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הַרוּחֹת לְכֹל בֶּשֶׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה. אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֵדַת ה' כְּצֶאֱנָן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רָעָה.

וז"ל המדרש:

משיב משה לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע הואיל ואני נפטר בנסיון גדול מן העולם הראני אדם נאמן שיעמוד על ישראל שיצא ידיהן לשלום. וכן הוא אומר אשר יצא לפניהם, ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון, ואומר אחות לנו קטנה ושדים אין לה וגו', ארבע מלכויות משלו בישראל ולא היה בהן חכם ולא היה בהן נבון.

מכאן למד המהריט"ץ את חובה והחשיבות במינוי מורה הוראה לציבור. בשולי דבריו הוא חותם בהצהרה מפתיעה אך נחרצת:

וקרוב בעיני לומר, שכל עדה וקהל מישראל שאין ממנין עליהם חכם ונבון שיהיה חכם גדול כמו שכתב הרמב"ם זלה"ה, **הרי הוא כעובר בלאו ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה**. ולזה כיון משה רבינו ע"ה להזהיר את ישראל שלא יהיו כצאן אשר אין להם רועה. צא ולמד מה שדמו חז"ל בקרא דכתיבי ולא יהיה כקרח וכו', אמרו בגמרא כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר ולא יהיה כקרח וכו'. גם אנו נאמר, **כל קהל ועדה מישראל שאין שוכרין ומביאין עליהם חכם ונבון שיהיה חכם גדול בחכמה ויראת חטא, הוה להו כעוברים בלאו ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה**. וזה פשוט ומבואר.

דברים דומים כתב בספר עולת תמיד על דברי השו"ע הנ"ל בהעדפת מינוי רב פוסק על פני ש"ץ:

וכתב בספר כנסת הגדולה בשם תשובה אחת דלמינוי חכם מרביץ תורה אפילו המיעוט יכול לכופף לרוב.

כלומר, אף אם רק המיעוט רוצה ברב והרוב אינם רוצים, יכול המיעוט לכפות את הרוב. ובתשובות חת"ס כתב שכל אחד מהציבור חייב לתת סכום כסף כדי למנות רב פוסק:

וכיון שבני עיר כופין זה את זה לקבל רב **ממילא כולם צריכים ליתן לזה לפי ערכם ושומת הקהל עליהם**, ואין אחד יכול לומר אני איני צריך לרב ולשום הוראה, זה אינו טענה מ"מ צריך לישא בעול עם הציבור.

כאן יש מקום לשאל – אם ישנה אפשרות למנות רב ללא שכר, האם עדיף רב בשכר או רב ללא שכר?

דברים דומים נשאל הרשב"א בעניין מינוי ש"ץ:

שאלת איזה עדיף שליח צבור שכור או בנדבה?

תשובה יותר ראוי להיות שליח צבור שכור לפי שבמקום שהוא שכור וברור מן הקהל אין פרץ ואין צוחה שאין אחר הגון רשאי לפשוט רגלו ולהתפלל. ואם היה בנדבה הרשות נתונה לכל. ובפרוץ הדבר יעלה מי שאינו הגון כהגון. ועל דבר זה הוצרכנו אנו לתקן שבימים הקדושים כמו באשמורו' וראש השנה ויום הכפורים לא יהא רשות ביד אדם לעלות לדוכן להתפלל אלא ברשות הקהל. וכן בתקיעת שופר לפי שראינו בקיעי העיר שרבו על זה עד שתקננו וגדרנו. ועוד שלדברי החולק משוי להו לכל הקהלות כטועין שבכל מקום שוכרים שליח צבור. וגם השליח צבור נזהר יותר בתפלתו ובתקוניו למען ששכור הוא.

תשובת הרשב"א נפסקה בשו"ע. ממילא נלמוד מדבריו של הרשב"א בקל וחומר – אם בש"ץ האחראי על תחום התפילה בלבד, אנו חוששים שמא יעלה מאן דהו וישבש סדרי תפילה במקום שאין בו ש"ץ מוסדר וקבוע בשכר, כל שכן וקל וחומר שנחשוש לכך בעניין רב מורה הוראה שמא יבוא כל בר בי רב דחד יומא וירצה להתגדל בפני הציבור ויאמר על מותר אסור ועל אסור מותר ויש בזה כמובן החרבת הדת ח"ו.

ה. סיכום

למעשה נמצאנו למדים שישנה חובה דו-צדדית: מצד תלמיד חכם שהגיע להוראה – הוא מחויב ללמד ולהורות ציבור בישראל הלכה למעשה. מצד הציבור – הציבור חייב למנות עליו רב מורה הוראה, אפילו בשכר, ואף עדיף בשכר.

חובה זו חובה גמורה היא, ועל אף שלא מצינו שנמנתה בספרי המצוות, הרי היא מובאת בדברי המדרשים, ראשונים ואחרונים להלכה ולמעשה. ונראה לומר שלא הובאה בספרי המצוות מצד היותה מצוה כוללת שהרבה גופי תורה תלויים בה.